

COG344 COĞRAFYA TARİHİ VE FELSEFESİ

DOÇ. DR. NURİ YAVAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ, DTCF, COĞRAFYA BÖLÜMÜ

İçerik: Modern Dönemde coğrafya 1: Dernekler, Okullar ve Üniversitelerde Coğrafyanın Doğuşu

- ▶ Modern coğrafyanın doğuşu
- ▶ Emperyal genişleme, keşif için bilgi toplama ve coğrafya dernekleri
- ▶ Ulus devletin kuruluşuna hizmet (politik eğilim) ve okul coğrafyasının doğumu
- ▶ Eğitimde kurumsallaşma: okullarda ve üniversitelerde coğrafyanın kuruluşu
- ▶ keşif için ansiklopedik bilgi toplama: **keşif ve araştırma** yaklaşımı

► **Modern Coğrafya Dönemi (1874 - 1948):**

- Modern Coğrafya, 1874 yılında Almanya'da üniversitelerde ilk coğrafya bölümlerinin açılması ile başlayıp, II. Dünya Savaşı'nın bitimini takiben 1948 yılında Harvard Üniversitesi'ndeki coğrafya bölümünün kapatılmasıyla, yani 1950'lerde son bulur.
- Yaklaşık üç çeyrek asır süren modern dönemde coğrafya, bir üniversite disiplini haline gelerek dönemin önde gelen ülkelerinde teşkilatlanmaya başlamış ve böylece ilk önce Almanya'da, kısa bir süre sonra da Fransız, İngiliz ve Amerikan üniversitelerinde kurumsallaşmıştır. Disiplinin üniversitelerde kurumsallaşmasıyla coğrafya artık profesyonel coğrafyacılar tarafından pratik edilen bir bilim haline dönüşmüştür.
- Günümüzde tüm dünyada tatbik edilen coğrafya anlayışı ve pratiğinin çok büyük bir bölümü bu dönemde geliştirilmiştir.
- İlk akademik coğrafya dernekleri, ilk akademik coğrafya dergileri ve ilk bilimsel coğrafya kongreleri bu dönemde faaliyete başlamış ve kurumsallaşarak 20. yüzyılda gelişimini sürdürmüştür.

- ▶ Modern dönemde coğrafya biliminin gelişimine en büyük katkı, tıpkı klasik dönemde olduğu gibi, esas olarak Alman coğrafyacılarından (Ratzel, Richthofen, Penck, Hettner, Haushofer, Passarge, Schlüter ve Troll) gelmiştir.
- ▶ Bu nedenle Almanlar modern coğrafyanın kurucusu olarak bilinirler.
- ▶ Ayrıca bu dönemde Alman coğrafi düşünce geleneğinden esinlenerek Fransız (de la Blache, Brunhes, De Martonne ve Demangeon), Amerikalı (Davis, Smith, Semple, Huntington, Barrows, Sauer, Hartshorne) ve İngiliz (Mackinder, Herbertson, Taylor, Geddes) coğrafyacılar da önemli katkı yapmışlardır.
- ▶ Modern coğrafyaya ana akımın tamamen dışında kalarak ayırt edici katkı yapan, zamanına göre oldukça sıra dışı coğrafi düşüncelere sahip olan anarşist coğrafyacılar ise Reclus ve Kropotkin'dir.
- ▶ Coğrafyanın modern dönemi, oldukça köklü bir geleneğe sahip olan coğrafyanın güçlü bir karakter kazanmasını sağlayan bir periyottur.

- ▶ Bu dönemde coğrafya disiplininde altı temel eğilimin var olduğu ayırt edilmektedir: Bunlar;
- ▶ (1) ansiklopedik bilgi toplama,
- ▶ (2) eğitimde kurumsallaşma,
- ▶ (3) kolonyal genişleme,
- ▶ (4) genelleştirme çabası,
- ▶ (5) politik eğilim ve
- ▶ (6) uzmanlaşmadır.
- ▶ Modern coğrafya bu dönemde “*çevresel determinizm*”, “*olasılıkçılık*” ve “*bölgeselcilik*” ile “*Peyzaj okulu yaklaşımı*” şeklinde karakterize olan, genel olarak Kıta Avrupası’ndaki Alman ve Fransız okullarının hakimiyeti altında Yeni-Kantçı bir çizgide gelişen bir bilim halindedir.

Modern coğrafyanın doğuğu: emperyal genişleme, keşif için bilgi toplama ve coğrafya dernekleri

- ▶ Modern Coğrafya dönemi, hiç kuşkusuz 1874 yılında Almanya'nın büyük üniversitelerinde ilk resmi coğrafya bölümlerinin açılması ile başlamaktadır.
- ▶ Her ne kadar Ritter 1820 yılında Berlin Üniversitesinde ilk coğrafya profesörü olmuşsa da, bu kurumsal değil, kişisel bir kadro idi ve 1859'da ölümüyle birlikte kadrosuda ortadan kalmıştır.
- ▶ Yine aynı şekilde coğrafya üniversitelerde kurulmadan önce, 19. yüzyılın ilk yarısında, 1820-1850 arasında tüm büyük Avrupa kentlerinde (1821 Paris Fransa Coğrafya Derneęi, 1828 Berlin Almanya Coğrafya Derneęi, 1830 Londra İngiliz Kraliyet Coğrafya Derneęi, 1851 New York Amerikan Coğrafya Derneęi) ve Amerikan şehirlerinde coğrafya dernekleri şeklinde örgütlenmişti.
- ▶ Gerçekten de 1885 yılına gelindiğinde dünyada 50.000 fazla üyesi olan yaklaşık 100 coğrafya derneği faaliyet gösteriyordu.
- ▶ Ancak coğrafya derneklerinin bu muazzam sayısı ve büyüklüğe rağmen, aynı zaman diliminde tüm dünyada ancak 20 üniversitede 20 civarında coğrafya profesörü vardı.

- ▶ Bunun anlamı, coğrafya dernekleri, esas olarak akademik amaçlar ve kaygılarla değil, tamamen 19. yüzyılın başında coğrafi keşifler ve “bilimsel” araştırmalar yapmak için bir araya gelen meraklı kişiler, kâşifler ve bilim adamları tarafından, keşiflerin kurumsal bir yapı içinde yapılmasına hizmet etmek amacıyla ortaya çıkmıştı.
- ▶ Yani derneklerin temel hedefi, Avrupalıların emperyal amaçlı ticari ve askeri yayılmasına öncülük etmek, bunun için lojistik destek (dergi, bülten ve kitap çıkarma, harita ve fotoğraf sağlama, toplantı yapma) sağlamak ve sözkonusu emperyal ve kolonyal genişlemeyi meşru kılacak bilimsel bilgi ve desteği mümkün kılmaktı.
- ▶ 19. yüzyılın sonlarında coğrafya belki de hiç olmadığı kadar gözde ve revaçta bir disiplin olmuştu. Özellikle 1870 sonrası kolonyal genişleme, bilhassa da Afrika'nın iç bölgelerinin keşfedilmesi coğrafyanın çok önemli bir bilim haline gelmesini sağlamıştır.
- ▶ Heffernan'ın deyişiyle bu dönemde coğrafya “tartışmasız tüm emperyal bilimlerin kraliçesi olmuştur”.
- ▶ 19. yüzyılın ikinci yarısında kurumsallaşan bu coğrafya dernekleri, devletin/kraliyet tarafından desteklenmiş ve ayrıca tüccarlar, diplomatlar, askerler tarafından da finanse edilmiştir.
- ▶ Özetle 19. yüzyılda kurulan bu coğrafya dernekleri, coğrafyanın akademik bir bilim olarak kurulması ve gelişmesine değil, esas olarak birçok farklı disiplinden gelen bilimsel kâşiflerin veri toplamasına ve devletlerin emperyal çıkarlarına hizmet etmesine yol açmıştır. Ancak 20. yüzyılın başından itibaren sözkonusu dernekler daha akademik bir yapıya ve amaca kavuşmuştur.

Ulus devlete hizmet (politik eğilim) ve Eğitimde (okullarda ve üniversitelerde) kurumsallaşma

- ▶ Coğrafya dernekleri, haklı olarak sömürgeciliğe hizmet etmekle suçlanmışlardır, ancak sözkonusu derneklerin iki alanda coğrafyanın gelişimine önemli katkıları olmuştur.
- ▶ İlki, dernekler sponsor olduğu ve bizzat yürüttüğü bilimsel keşifler yoluyla 19. yüzyılda henüz çoğu yeri bilinmeyen ve Avrupalılar tarafından “kara kıta” olarak anılan Afrika'nın iç bölgelerinin keşfedilmesi ve böylece bir yandan haritada kalan boşlukların doldurulmasını, öbür yandan da çok sayıda yeni ansiklopedik bilginin toplanmasını sağlamıştır.
- ▶ İkincisi, dernekler hem üniversitelerde hem de okullarda coğrafyanın okutulması, müfredata konulması ve eğitim sisteminin ayrılmaz bir parçası yapılması konusunda başarılı bir lobicilik yapmışlardır.
- ▶ Gerçekten de gerek üniversitelerde gerekse özellikle okullarda coğrafyanın varlığını inşa etmesi ve yaygın şekilde öğretilmeye başlanması ilk kez 19. yüzyılın son yarısında modern coğrafya döneminde ortaya çıkmıştır.
- ▶ Öncelikle Alman ilk ve orta öğretim sisteminde çok güçlü bir yer edinen okul coğrafyası, 1880'lerde Fransa'da, 1890'larda da İngiltere'de ve hemen arkasından da diğer Avrupa ülkelerinde büyük önem kazanmıştır.

- ▶ Coğrafyanın okullarda okutulması, akademik coğrafyaya olan talebi artırmış ve üniversitelerde yeni bölümlerin açılmasına yol açmıştır.
- ▶ Tüm bu çabalar coğrafyanın eğitim alanında kurumsallaşmasını ve böylece toplumda prestijli bir yer edinmesini sağlamıştır.
- ▶ Ancak burada şunu asla unutmamak gerekir ki, dönemin gerek okul coğrafyası, gerekse akademik coğrafyası, sadece yeni nesilleri aydınlatmak ve coğrafi bilgiyle donatmak gibi saf ve iyi niyetli bir eğitim amaç taşıyamıyordu.
- ▶ Aksine bir yandan sömürge coğrafyası diye adlandırabileceğimiz emperyal bilimsel amaçlar taşıyordu, öbür yandan Almanya ve Fransa'da olduğu gibi ulus devlet yaratma ve vatani sevdirmeye gibi milliyetçi/ırkçı ve ideolojik içerikli jeopolitik amaçlar taşıyordu.
- ▶ Yani coğrafi bilgi, dolayısıyla coğrafya iki temel amaca hizmet ediyordu:
- ▶ İlk olarak, kendi ırkının ve toprağının üstünlüğünü vurgulayarak vatandaşlık bilinci ve kimlik yaratmada önemli bir rol üstlenmiştir.
- ▶ İkinci olarak, kolonyal yayılmacılığın ve sömürgeciliğin meşrulaştırılmasında bilimsel bir zemin ve destek aracı görevi üstlenmiştir.

- ▶ Modern dönemde bir bilim olarak coğrafya üniversitelerde kurulmuş ve böylece kurumsallaşma yolunda büyük bir ilerleme kaydetmiş ve coğrafya profesyoneller tarafından yapılan bir iş haline gelmiştir.
- ▶ Ayrıca sömürgecilikteki etkin hizmeti ve okullarda okutulmaya başlanması toplumsal düzlemde coğrafyaya önemli bir popülerlik de kazandırmıştır.
- ▶ Ancak tüm bu çabalara rağmen 20. yüzyılın başında halen birçok üniversite ve diğer disiplinlerden bilim insanları coğrafyanın gerçekten bir “bilim” olmadığını, coğrafyanın ancak diğer bilimlerden ödünç alan, toplama bir disiplin olduğunu, coğrafyanın ancak doğa felsefesi veya matematiğin bir branşı ya da tarihin bir alt dalı veya ona yardımcı bir bilim dalı olduğunu ileri sürmüşlerdir.
- ▶ Bu anlayış aslında antik çağdan bu yana gelen ve coğrafyayı kozmografya olarak gören bir anlayışın yansımasıdır.
- ▶ Coğrafyanın imajı, kozmografya ile ilgili tüm konuları kapsayan bir disiplin şeklinde idi ki, bu analitik doğa bilimlerinin geliştiği, bilimde uzmanlaşmanın arttığı, nomotetik genelleştirme anlayışının bilimde esas kabul edildiği bir dönemde, bilim sistematığı içinde coğrafyaya yer olmadığı ve zaten diğer bilimler özellikle de jeoloji ve tarihin coğrafyanın yaptığı işi kapsadığı yönünde bir eğilim ortaya çıkarıyordu

Özet: *keşif ve araştırma* yaklaşımı

- ▶ Özetle, Modern dönemin başında özellikle de 19. yüzyılın sonlarına kadar coğrafi düşüncede etkili olan bilimsel yaklaşımlardan ilki, **keşif ve araştırma** yaklaşımıdır.
- ▶ Bu yaklaşım, coğrafyanın klasik döneminden modern dönemine transfer olmuş olan bir yaklaşımdır ve 19. yüzyıl coğrafyasının pratiğini yansıtmaktadır.
- ▶ Keşif ve araştırma yaklaşımının hakim olduğu coğrafya pratiğinin en temel özelliği, Yer'in bilinmeyen kısımlarına ait bilgilerin toplanması ve sınıflandırılmasıdır.
- ▶ Bu pratik, 19. yüzyılın ikinci yarısında kurumsallaşan coğrafya dernekleri tarafından desteklenmiş ve ayrıca finanse edilmiştir.
- ▶ Özellikle Avrupalı coğrafyacılar tarafından düzenlenen büyük ölçekli seyahatler ve yapılan araştırmalarla haritalama çalışmaları başta olmak üzere; yerşekillerinin, iklimin, vejetasyonun ve yeryüzündeki diğer fenomenlerin tanımlanması ve sınıflandırılması gerçekleştirilmiştir.
- ▶ 20. yüzyılın başında zayıflamaya başlayan bu yaklaşım yakından incelendiğinde, yaklaşımın gözlemleri önceleyen teorik bir bakış açısından yoksun olduğu, empirik bir metodolojiye sahip olduğu ve de ansiklopedik bilgi toplama ile kolonyal genişleme eğilimleriyle karakterize olduğu ortaya çıkmaktadır.

Özetin özeti:

- ▶ **Livingstone: Aktif Hizmette:** *Emperyal ve Irkçı Bilimlerin Kraliçesi Olarak Coğrafya*
- ▶ 19.yy'da (imparatorluklar çağında) akademik coğrafyanın ortaya çıkışı
  - ▶ Coğrafya kurumları/dernekleri
  - ▶ Üniversitelerde ilk coğrafya bölümleri
- ▶ Modern Coğrafya Bilimini Doğuşu
  - ▶ Coğrafyanın Doğum Yeri: Almanya'da coğrafya
  - ▶ İngiltere'de coğrafya,
  - ▶ Fransa'da coğrafya
  - ▶ Amerika'da coğrafya